

Dane Pejnović
Petra Radeljak

God. Titius, god. 2, br. 2 (2009),
UDK: 712.23 (282 Krka)
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 28. 8. 2009.

FUNKCIJA RADA NACIONALNOG PARKA KRKA I NJEZIN PROSTORNI UTJECAJ

Sažetak: *U radu je istražen razvoj funkcije rada u Nacionalnom parku “Krka”, njezin prostorno-funkcionalni sustav te stupanj socijalno-ekonomske transformacije naselja u okruženju Parka.*

Osnovu istraživačkog pristupa čine metoda prostorne analize i sinteze, te prostorne komparacije, upotpunjene kartografskom i tabelarnom analizom statističkih podataka, odnosno indikatora socijalno-geografske preobrazbe pod utjecajem funkcije rada.

Rezultati istraživanja pokazuju sljedeće: 1. u razvoju funkcije rada NP “Krka” izdvajaju se dva razdoblja, predratno (kada je zapošljavao oko 80 djelatnika, od čega 20-ak stalno zaposlenih) i recentno razdoblje (2008. zapošljava više od 200 djelatnika, od čega 114 stalno zaposlenih); 2. najveći je broj zaposlenih u Parku iz Šibenika, gdje je i sjedište njegove Uprave, a zatim iz naselja u blizini njegovih glavnih ulaza (Dubravice, Lozovac); 3. naselja sa četiri i više stalno zaposlenih u Parku karakterizira viši stupanj socijalno-ekonomske transformacije od ostalih naselja, odnosno prosjeka upravnih gradova u čijem se sastavu nalaze.

Ključne riječi: *funkcija rada, akcijsko-prostorna socijalna skupina, socijalno-ekonomska transformacija, Nacionalni park “Krka”, održivi razvoj*

UVOD

Objekt rada

Kao što proizlazi iz njegova naslova, objekt istraživanja članka funkcija je rada, odnosno zaposlenici kao element i čimbenik prostorno-funkcionalnog sustava Nacionalnog parka “Krka”. Funkcija rada jedna je od osnovnih egzistencijalnih funkcija kojima stanovništvo izražava svoje opstojanje, aktivnosti i djelovanje. Na postojećem stupnju društveno-gospodarskog razvoja to su: funkcija stanovanja i

života u zajednici, funkcija rada, funkcija opskrbe, funkcija obrazovanja i funkcija ponašanja u slobodno vrijeme. S obzirom da su te temeljne funkcije međusobno isprepletene/povezane prometom i komunikacijama, koji se izražava u različitim prometno-prostornim sustavima, još im je opravdano dodati i funkciju prometa. No, kako je promet pretpostavka razvoja i odvijanja temeljnih funkcija, on je ipak u posebnom položaju u odnosu na ostale funkcije. Prostorno procesuiranje ili odvijanje tih temeljnih funkcija u konkretnom prostoru, kao fizičkoj sceni odvijanja socijalnih aktivnosti, odražava se u promjeni postojećih i stvaranju novih prostornih struktura, zbog čega su to istovremeno i socijalno-geografske funkcije (Ruppert i sur., 1981.).

Nositelji tih temeljnih, egzistencijalnih ili socijalno-geografskih funkcija, uključujući i funkciju rada, socijalne su skupine. Naime, ljudi nikad ne vrednuju i ne reagiraju izolirano jedni od drugih, kao zbir samostalnih jedinki, već su povezani u određene socijalne spletove zajedničkog življenja, vrednovanja i djelovanja, odnosno društvene formacije ili društveno-kulturne jedinice. Tako i u vrednovanju prostora i prostorno relevantnim aktivnostima djeluju kao članovi određenih socijalnih skupina koje usmjeravaju njihovo djelovanje. One socijalne skupine čije djelovanje utječe na prostor, odnosno sadrži neku prostorno-oblikovnu komponentu, po svojoj su funkciji socijalno-geografske skupine. Ovisno o načinu međusobne povezanosti pojedinaca, razlikuje se nekoliko vrsta socijalno-geografskih skupina: skupine sličnog načina života, skupine sličnog načina ponašanja te akcijsko-prostorne skupine (Ruppert i sur., 1981.). Sudjelovanjem u odvijanju različitih egzistencijalnih funkcija, pojedinac tijekom vremena pripada različitim socijalnim skupinama, od kojih su za geografiju relevantne samo one čije se djelovanje odražava u prostoru, tj. socijalno-geografske skupine.

Nositelj funkcije rada aktivno je stanovništvo, točnije njegov zaposleni dio (radna snaga), od kojih dio čine dnevni migranti. Radno aktivno stanovništvo povezano je sličnim načinom života i ponašanja, dok dnevni migranti pripadaju akcijsko-prostornoj skupini. Pritom su geografska istraživanja primarno usmjerena na proučavanje funkcionalno-prostornog sustava, tj. na područje djelovanja (akcijski prostor) svake pojedine skupine i njihov prostorni utjecaj. Kod skupina povezanih sličnim načinom ponašanja to mogu biti procesi vrednovanja (valorizacije) obavijesti o okolišu, briga za okoliš i sl., a kod akcijsko-prostornih skupina promjene u prostorno-funkcionalnim sustavima između kojih se migranti kreću, razmjenjuju dobra i obavijesti.

Pri definiranju i razmatranju prostorno-funkcionalnog sustava Nacionalnog parka "Krka" treba imati u vidu recentnu promjenu u pristupu zaštićenim prirodnim područjima, kao elementima i čimbenicima geoprostora. Naime, do početka 1990-ih godina njihova je temeljna funkcija bila očuvanje ekosustava i bioraznolikosti, kao i zaštita kulturnih tekovina i kulturnog pejzaža nastalog kompleksnim ljudskim utjecajem na preoblikovanje prirodnog pejzaža. No, s promjenom razvojne

paradigme od kraja 1980-ih godina i ta su, statusno izdvojena područja, stavljena u kontekst održivog razvoja šireg geoprostora. Povezano s tim, na *Četvrtom svjetskom kongresu o nacionalnim parkovima i zaštićenim područjima*, održanom u Caracasu 1992. godine, dokinuto je poimanje zaštićenih područja kao otoka izoliranih od susjednog prostora, i afirmirana potreba njihova usmjeravanja kao aktera održivog razvoja (ruralne) okolice, kroz partnerski odnos s lokalnom zajednicom (IUCN CNPPA, 1994.).

Takav je pristup *conditio sine qua non* održivog razvoja ruralnih područja čija je socijalna održivost, u smislu stabilizacije naseljenosti, izravno ovisna o diversifikaciji gospodarstva. Korištenjem zaštićenih područja kao poligonom za znanstvena istraživanja, odnosno njihovim upravljanjem s ciljem zaštite ekoloških sustava i ekološke edukacije s jedne te rekreacijsko-turističkim aktivnostima¹ i servisiranjem organiziranog sustava posjećivanja² s druge strane, turizam i rekreacija postaju važnim dijelom ekonomske baze ruralnih područja. Povezano s tim razvija se i funkcija rada u užoj i široj okolici, a na taj način povećava i funkcionalno-prostorni sustav zaštićenih područja, kao i kompleksne prostorne promjene unutar njega.

Cilj i zadaci rada te istraživačke hipoteze

Cilj rada izriječno je sadržan u njegovu naslovu: istražiti funkciju rada u Nacionalnom parku "Krka" i njezin prostorni utjecaj. Tako definiran cilj podrazumijeva potrebu odgovora na pitanja o razvoju funkcije rada Parka, suvremenom obuhvatu njezina prostorno-funkcionalnog sustava i pokazateljima njegove preobrazbe. To nalaže da se, kao radni zadaci, u okviru istraživačkog postupka istraže sljedeći elementi: kretanje broja zaposlenih u Parku od njegova osnivanja sredinom 1980-ih godina, recentna prostorna raspodjela zaposlenika po naseljima, upravnim gradovima i općinama njegove okolice, te komparativna analiza socijalno-ekonomske strukture naselja iz kojih dolaze zaposlenici u Park i ostalih naselja jedinica lokalne samouprave u okviru njegova prostorno-funkcionalnog sustava.

Na osnovi prethodnog poznavanja teme i prostora proučavanja moguće je postaviti sljedeće radne hipoteze:

1. funkcija rada Nacionalnog parka "Krka" intenzivnije se razvija u poslijeratnom razdoblju, od sredine 1990-ih godina, a povezano s tim i njezin prostorno-funkcionalni sustav;

¹ Rekreaciju upravo i treba shvatiti kao re-kreaciju, tj. način odmaranja duha i tijela, bijega od stresnog urbanog života i pronalaženja sebe u kontaktu s prirodom (IUCN CNPPA, 1994.).

² Ciljevi i usklađeni razvoj zaštićenog područja ispunjavaju se promišljenim upravljanjem kroz složenu koordinaciju djelatnosti, a u slučaju konflikta između zaštite i uporabe/korištenja, prednost se daje zaštiti (Martinić, 2002.).

2. najveći je broj zaposlenika Parka iz upravnih gradova Šibenika i Skradina, odnosno naselja s najpovoljnijim položajem u odnosu na glavne ulaze u Park;
3. naselja iz kojih dolazi veći broj zaposlenika Nacionalnog parka karakterizira viši stupanj socijalno-ekonomske transformacije u odnosu na druga naselja jedinica lokalne samouprave kojima pripadaju.

Izložene hipoteze bit će provjerene kroz istraživački postupak, a rezultat valorizacije izložen u zaključnim postavkama rada.

TEORIJSKI OKVIR I METODOLOGIJA

Funkcija rada

Uz funkciju stanovanja i života u zajednici, funkcija rada ima najveći prostorni utjecaj. Takve njezine značajke prije svega su posljedica činjenice što ta funkcija angažira najveći broj i udio stanovnika od svih temeljnih ljudskih funkcija. To potkrjepljuje opća stopa aktivnosti stanovništva, kao agregatni pokazatelj udjela radne snage u ukupnoj populaciji. Iako ta stopa prostorno i vremenski varira, ovisno o demografskim i gospodarsko-društvenim čimbenicima, u pravilu se kreće između 30 i 55% (Wertheimer-Baletić, 1999.). Tako je 2007. godine u Hrvatskoj iznosila 38,9%, a u Svijetu prosječno 47,4% (Brinkhoff, www.citypopulation.de). Osim najvećeg broja stanovnika, funkcija rada angažira i najveći fond vremena, okvirno oko trećine ukupno raspoloživa vremena radno aktivnog stanovništva. Otuda je i razumljivo što ta funkcija ima najveći prostorni utjecaj od svih egzistencijalnih funkcija ljudskog društva. Takav njezin utjecaj neposredno se odražava u kulturnom pejzažu, poglavito visokourbaniziranih područja.

U tijeku prijelaza iz tradicionalnoga, agrarnog, u moderno, uslužno, društvo povećava se podjela rada, pri čemu se ljudska aktivnost diferencira u sve veći broj zanimanja. S porastom proizvodnosti rada, kao rezultat primjene mehanizacije, automatizacije i informatizacije u proizvodnom procesu, težište zaposlenosti postupno se iz primarnoga premiješta u sekundarni, a potom i tercijarni sektor gospodarskih djelatnosti. Kao što je u predindustrijskom razdoblju najveći broj i udio radno aktivnog stanovništva bio angažiran u poljoprivredi, odnosno primarnom sektoru djelatnosti, u zreloj fazi društveno-gospodarskog razvoja najveći broj i udio zaposlenih angažiran je u tercijarnim djelatnostima. Takvo socijalno-ekonomsko prestrukturiranje radne snage uzrokovano je sporijim porastom produktivnosti rada u uslužnim djelatnostima, zbog čega tercijarni sektor karakterizira stalna potreba za radnom snagom (Ruppert i sur., 1981.). Kako je takva socijalno-ekonomska tranzicija zakonita pojava u društveno-gospodarskom razvoju, sastav aktivnog stanovništva prema udjelu zaposlenih u glavnim sektorima gospodarskih djelatnosti služi kao pokazatelj društveno-gospodarske razvijenosti (Nejašmić, 2005.). Pored razine razvijenosti, socijalno-ekonomska struktura odražava i dosegnuti stupanj

transformacije ekonomske strukture, a povezano s tim kompleksne prostorne preobrazbe, od promjene načina korištenja prostora (funkcionalnog zoninga), preko fizionomskih obilježja (evolucije pejzaža) do promjena u okolišu.

Agrarno društvo karakterizirala je i neposredna povezanost mjesta rada i mjesta stanovanja, dok je u razvijenim industrijskim i tercijarnim društvima sve izraženije odvajanje mjesta stanovanja i mjesta rada, a s jačanjem funkcije korištenja slobodnog vremena, i mjesta odmora. Mjesto stanovanja i radno mjesto ne nalaze se više u istoj kući, pa ni u istom naselju ili istoj općini, već u istoj regiji, što se odražava u sve većem porastu dnevnih migracija radne snage. Sukladno tome, povećava se i utjecaj dnevnih migranata, kao specifične akcijsko-prostorne skupine, na transformaciju prostora (Ruppert i sur., 1981.).

Ključno značenje, kao pokretač prostornih procesa, pritom ima razmjena obavijesti/informacija između mjesta rada i mjesta stanovanja. Način vrednovanja tih obavijesti i prostorno relevantno djelovanje pojedinca uvelike ovisi o njegovom zanimanju u okviru funkcije rada. Kad je riječ o funkciji rada zaštićenih prirodnih područja, pritom treba razlikovati stalno zaposlene i sezonski, tj. povremeno zaposlene djelatnike. Zbog pune radne angažiranosti i veće financijske stabilnosti, stalno zaposleni djelatnici imaju izrazitija obilježja socijalno-geografske skupine. Za razliku od toga, sezonski rad podrazumijeva vremensko ograničenje (privremenost) i služi kao nestalan izvor prihoda. Neovisno o tome, privremeno angažiranje sezonskih djelatnika u okolici zaštićenih prirodnih područja višestruko je važno; kao dopunski, a nerijetko i glavni, izvor egzistencije kućanstava, kao čimbenik socijalno-ekonomske transformacije, a povezano s tim socijalno-geografske preobrazbe uže i šire okolice.

Metode i prostorna shema istraživanja

Istraživački pristup u radu temelji se na metodi prostorne analize i sinteze, a upotpunjuju je kvantitativna analiza odgovarajućih statističkih pokazatelja i prostorna komparacija utjecaja funkcije rada. Od istraživačkih tehnika korištene su kartografska i tabelarna analiza indikatora razvoja, prostornog dometa i utjecaja funkcije rada.

Dokumentacijsku osnovu rada čine podaci o zaposlenicima iz *Adresara radnika* Nacionalnog parka "Krka" (stanje: 2.10.2008.) te podaci o zaposlenima po granama gospodarskih djelatnosti na razini naselja iz Popisa stanovništva 2001. godine. Zbog relevantnosti za razvoj i prostorni utjecaj funkcije rada, zaposlenici Parka razvrstani su na stalne i sezonske radnike po (statističkim) naseljima u kojima imaju stalno mjesto prebivališta³.

Obuhvaćena naselja (njih 35) potom su prikazana kartografski i tablično u okviru jedinica lokalne samouprave u čijem se sastavu nalaze (upravni gradovi

³ Treba napomenuti da postoji mogućnost da su pojedini zaposlenici fiktivno izražavali prebivalište u udaljenijim naseljima zbog nadokande putnih troškova.

Drniš, Knin, Skradin i Šibenik te općine Bilice, Lišane Ostrovičke, Promina, Ružić i Unešić). Sve navedne teritorijalne jedinice pripadaju Šibensko-kninskoj županiji, izuzev općine Lišane Ostrovičke koja pripada Zadarskoj županiji. Zajedničko im je obilježje veća ili manja participacija u funkciji rada Parka, po čemu tvore njegov prostorno-funkcionalni sustav. Tako definiran prostorno-funkcionalni sustav širi je prostorni okvir istraživanja ovog rada. Pritom treba napomenuti da, zbog prostorne diskontinuiranosti, taj pojam nije identičan sa socijalno-ekonomskom regijom Parka, kao homogenom prostornom cjelinom izdvojenom na temelju njegova radno-gravitacijskog utjecaja. Takva regija prostorno je manja, ali i istraživački problematična kategorija, jer uključuje čak 16 naselja sa samo 1 ili 2 zaposlena u Parku, od kojih većinu čine sezonski radnici. To je razlog da nije korištena, kao prostorno-analički pojam, u razmatranju razvijenosti i prostornog utjecaja funkcije rada Parka.

Socijalno-ekonomska struktura stanovništva 2001. godine korištena je pri ispitivanju prostornih razlika u dosegnutom stupnju razvoja i odgovarajućoj socijalno-geografskoj transformaciji. Pri prostornoj komparaciji kao reprezentativna uzeta su u obzir naselja iz kojih dolaze četiri i/ili više stalnih zaposlenika Parka. Takvih je naselja ukupno osam: Brištane, Drinovci, Drniš, Dubravice, Knin, Dubrava kod Šibenika, Lozovac i Šibenik, a nalaze se u okviru upravnih gradova Drniš, Knin, Skradin i Šibenik.

Sva naselja upravnih gradova svrstana su u dvije skupine: a) naselja sa zaposlenicima u Parku i b) ostala naselja. Na taj način dobivena je mogućnost usporedbe socijalno-ekonomske strukture na tri razine prostorne analize: na razini naselja (dviju usporednih skupina), upravnih gradova u čijem se sastavu nalaze i ukupno, na razini tako reducirane socijalno-ekonomske regije Parka.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Razvoj funkcije rada Nacionalnog parka "Krka"

Razvoj funkcije rada u Nacionalnom parku "Krka" može se pratiti od njegova osnutka, 1985. godine. Nakon prvih pet godina djelovanja Park je zapošljavao 20 stalnih radnika i direktora te u sezoni još 60-ak sezonskih radnika – recepcionara, animatora, konobara, mornara, kontrolora, čistačica, čuvara plaža, čuvara slapova i dr. (Knežević-Grubišić, 1997.). Udio sezonske radne snage tada je iznosio vrlo visokih 75%. S obzirom na ostvarivani promet, 1990. zabilježeno je 332.036 posjetitelja, a rekordne 1988. godine čak 385.837 posjetitelja (Knežević-Grubišić, 1997.), tadašnju funkciju rada Parka moguće je ocijeniti kao relativno slabo razvijenu.

Poslijeratno razdoblje karakterizira brz oporavak, uz osjetan porast turističkog prometa. Tako je 2007. godine dosegnut apsolutni rekord od 700.823 posjetitelja, neznatno manji broj turista registriran je i sljedeće, 2008. godine – 696.699 posje-

titelja (DZS: Priopćenja, Turizam, Posjetitelji važnijih turističkih atrakcija u 2007. i 2008.). U skladu s tim jača i funkcija rada Parka pa je u listopadu 2008. godine ukupno bilo zaposleno 209 radnika, od čega 114 stalno i 95 sezonskih. Otuda proizlazi da je, unatoč povećanju njihova broja, udio sezonskih radnika znatno smanjen, sa cca 75% 1990. na 45% 2008. godine. Radna mjesta⁴ u NP "Krka" vezana su uz osnovno (administrativno) funkcioniranje Parka, poslove zaštite i prezentacije prirodne i kulturne baštine Parka, stručna istraživanja te prihvata posjetitelja. Ona obuhvaćaju rukovoditelje pojedinih službi i odsjeka⁵, nadzornike, čuvare, recepcionare, pomoćne radnike, prodavače, prezentatore, vozače, hortikulture, administrativne poslove i dr.

Prostorni domet funkcije rada Parka

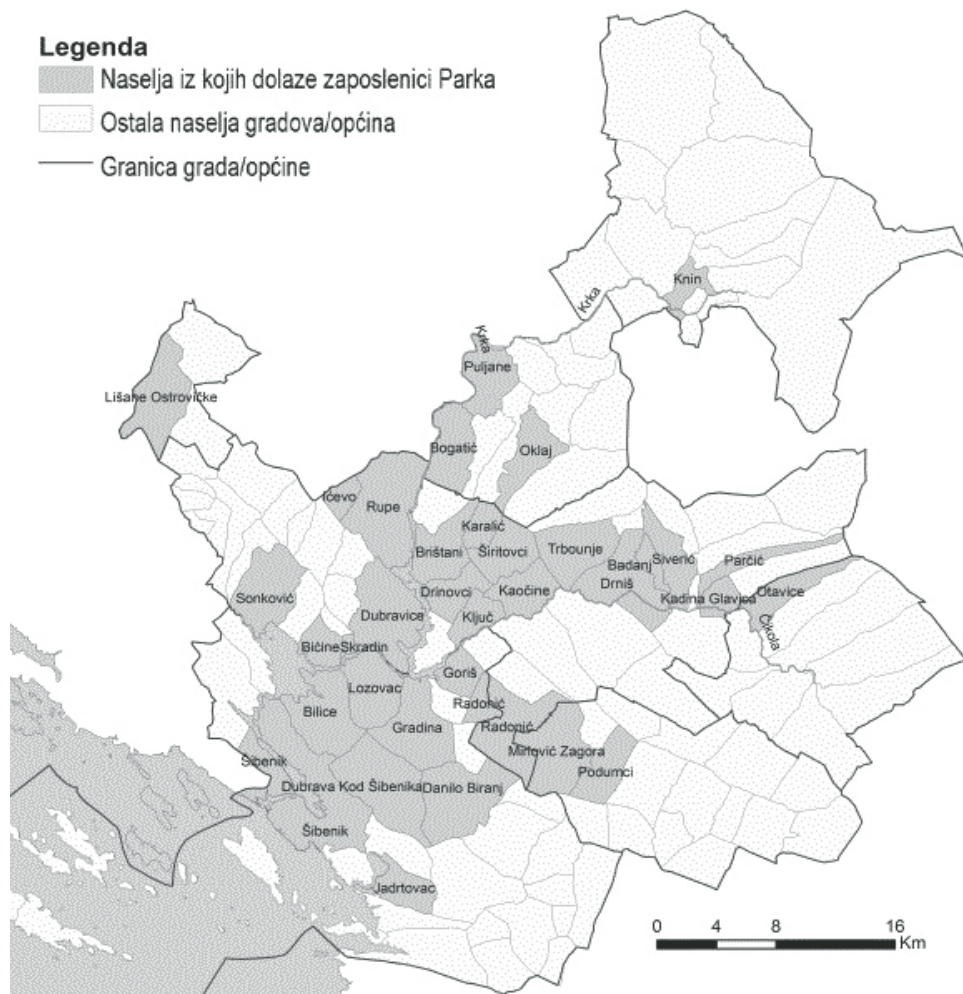
Zaposlenici Nacionalnog parka "Krka" dolaze iz općina i gradova matične Šibensko-kninske županije, izuzev općine Lišane Ostrovičke koja pripada susjednoj Zadarskoj županiji i iz koje dolazi samo jedan zaposlenik (sl. 1).

Zaposlenici Parka dolaze iz ukupno 35 naselja, pri čemu stalno zaposleni iz 24, a sezonski iz 31 naselja. Ukupno ih najviše dolazi iz upravnih gradova Šibenika (42%), Skradina (25%) i Drniša (21%) (Tab. 1.).

Izložena raspodjela zaposlenika po naseljima pokazuje da najveći broj zaposlenih u Parku ima prebivalište u Šibeniku (23,4%), a potom u Dubravicama (18,2%). Polarizacija funkcije rada Parka u Šibeniku uzročno je neposredno povezana sa smještajem njegove Uprave u tom glavnom središnjem naselju regije. U slučaju Dubravica, to je uvjetovano naročito povoljnim turističko-geografskim položajem (unutar granica zaštićenog područja i u blizini skradinskog ulaza u Park, uz lozovački, najfrekventnijeg turističkog ulaza). Ukupno više od 10 zaposlenih imaju još samo dva naselja – Lozovac (glavni cestovni ulaz u Park) i Drniš (sjedište ispostave Parka). Iz ta četiri naselja, Šibenika, Dubravica, Lozovca i Drniša, zajedno dolazi više od polovice (55%) ukupnog broja zaposlenih u Parku. Pet ili više zaposlenih u Parku bilježi još sedam naselja: Brištane, Dubrava kod Šibenika, Drinovci, Knin, Skradin, Gradina i Bilice. Izuzev Knina, gdje je to rezultat smještaja druge ispostave Parka, kod ostalih šest naselja to je posljedica blizine i povoljnije prometne dostupnosti Parku.

⁴ Izuzev voditelja pojedinih službi i odsjeka Parka, ostala radna mjesta uvelike se preklapaju neovisno o tome radi li se o stalnim ili sezonskim zaposlenicima.

⁵ Službe i odsjeci u Nacionalnom parku "Krka" su sljedeći: Ured ravnatelja; Služba stručnih poslova zaštite, održavanja, očuvanja, promicanja, korištenja i nadzora; Služba za financije i računovodstvo, tehničke te opće i kadrovske poslove; Odsjek nadzora; Odsjek za turizam i prihvata posjetitelja; Odsjek za promidžbeno-promotivnu djelatnost; Odsjek za ugostiteljstvo; Odsjek za zaštitu voda, sedrenih barijera i biološku raznolikost; Odsjek za arheologiju i kulturno-povijesnu baštinu; Odsjek za zaštitu i praćenje stanja poljoprivrednih površina; Odsjek za praćenje stanja krajobraza, šuma i šumskog zemljišta; Odsjek za financije, računovodstvo, investicije i investicijsko održavanje; Odsjek za održavanje, tehničke poslove, poslove zaštite na radu i protupožarnu zaštitu; Tajništvo (<http://www.npkrka.cro.net/#/o-nama/kontakti/?lang=hr>)

Sl. 1. Prostorni domet funkcije rada Nacionalnog parka "Krka" (stanje: listopad 2008.)

Općenito je moguće zaključiti da prostorni domet i razvijenost funkcije rada u pojedinim naseljima najviše ovise o smještaju uprave (Šibenik), a nakon toga i blizini, odnosno prometnoj dostupnosti njegovih glavnih ulaza (Skradin, Lozovac, a manje i Roški slap). Smještaj ispostava Parka (Driš, Knin) pritom ima sekundarno značenje. Najslabije su njegovom funkcijom rada obuhvaćena naselja u porječju gornjeg toka Krke; iz prominskih naselja dolazi samo pet sezonskih zaposlenika, a iz općina Kistanje i Ervenik (čiji teritorij participira u okviru zaštićenog područja), kao i ostalih naselja grada Knina (izuzev samoga naselja Knin) niti jedan zaposlenik!

Tab. 1. Broj stalnih i sezonskih zaposlenika Nacionalnog parka "Krka" po naseljima, općinama i gradovima 2008. godine⁶

PROSTOR- NA JEDINI- CA	BROJ ZAPOSLENIH			PROSTOR- NA JEDI- NICA	BROJ ZAPOSLENIH		
	STALNO	SEZON.	UKUPNO		STALNO	SEZON.	UKUPNO
Grad Drniš	19	25	44	Grad Šibe- nik	56	31	87
- Badanj	-	1	1	- Danilo Biranj	2	1	3
- Brištane	4	5	9	- Dubrava kod Šib.	5	3	8
- Drinovci	6	1	7	- Goriš	2	2	4
- Drniš	4	6	10	- Gradina	3	2	5
- Kadina Glavica	-	1	1	- Jadrtovac	1	-	1
- Kaočine	-	2	2	- Lozovac	12	5	17
- Karalić	1	-	1	- Šibenik	31	18	49
- Ključ	1	3	4	Općina Bilice	3	2	5
- Parčić	1	1	2	- Bilice	3	2	5
- Siverić	1	-	1	Općina Lišane Ost.	1	-	1
- Širitovci	1	1	2	- Lišane Ostrovičke	1	-	1
- Trbounje	-	3	3	Općina Promina	-	5	5
Grad Knin	5	1	6	- Bogatić	-	2	2
- Knin	5	1	6	- Oklaj	-	2	2
Grad Skradin	26	26	52	- Puljane	-	1	1
- Bićine	2	1	3	Općina Ružić	-	1	1
- Dubravice	22	16	38	- Otavice	-	1	1
- Ićevo	1	1	2	Općina Unešić	2	2	4
- Rupe	-	3	3	- Mirlović Zagora	2	1	3
- Skradin	1	4	5	- Podumci	-	1	1
- Sonković	-	1	1				
				- Radonić	2	3	5
				UKUPNO	114	95	209

Izvor: Adresar radnika 02.10. 2008.: Šibenik: Javna ustanova Nacionalni park "Krka"

⁶ Radonić (drniški) i Radonić (šibenski) statistički su odvojena naselja, ali dijele isti poštanski broj. Prilikom analize *Adresara radnika* nije bilo moguće razlučiti iz kojeg Radonića dolaze zaposlenici te je prikazan zajednički broj zaposlenika za oba Radonića.

Socijalno-ekonomska struktura 2001. kao pokazatelj prostorno diferencirane preobrazbe

U skladu s uvodnom napomenom, kako bi se utvrdilo postoji li prostorno diferencirana preobrazba uspoređen je udio aktivnog stanovništva zaposlenog u pojedinim sektorima djelatnosti 2001. godine u okviru prostorno-analitičke sheme, koja uključuje naselja s četiri ili više stalno zaposlenih u Parku u odnosu na ostala naselja pripadajućih jedinica lokalne samouprave, tj. samih upravnih gradova Drniša, Knina, Skradina i Šibenika.

Veći udio zaposlenih u primarnim djelatnostima odražava veću ovisnost o lokalnim prirodnim resursima, niži stupanj socijalnog prestrukturiranja poljoprivrednika, nižu ukupnu razvijenost i odgovarajući stupanj modernizacije. Nasuprot tome, manji udio zaposlenih u primarnom sektoru zrcali viši stupanj socijalno-ekonomske preobrazbe, višu razinu opće razvijenosti, a povezano s tim i viši stupanj modernizacije.

Na razini upravnih gradova, naselja sa zaposlenima u Parku i ostalih naselja vidljiv je nizak udio primarnog sektora, ispod 5%. Iznimku predstavljaju ostala kninska naselja karakterizirana iznimno negativnim demografskim procesima, gdje je udio primarnog sektora visokih 20%. Također, na svim razinama prostorne analize zajednički udio sektora uslužnih djelatnosti (tercijarni i kvartarni) značajno nadilazi udio sekundarnog sektora. Sekundarni sektor najslabiji je na području upravnog grada Knina, što upućuje na ratom uništenu proizvodnu gospodarsku bazu (Tab. 2.).

Naselja iz kojih dolaze četiri i više stalnih zaposlenika Parka karakterizira još niži udio zaposlenih u primarnom sektoru, uz istovremeno viši udio zaposlenih u tercijarnom i kvartarnom (zajedno), a znatno viši u kvartarnom sektoru nego u ostalim naseljima, odnosno prema prosjeku jedinica lokalne samouprave u čijem se sastavu nalaze (izuzev Skradina).

Unatoč tome što ove pokazatelje ponderiraju gradski centri Drniš, Knin, Skradin i Šibenik s apsolutno jakom funkcijom rada, posebno uslužnih sektora (III i IV), može se zaključiti da naselja sa zaposlenima u Nacionalnom parku obilježava veća gospodarska živost i jači proces socijalno-ekonomske transformacije s utjecajem na ukupnu funkcionalnu i fizionomsku preobrazbu naselja. Kako je nositelj takvoga razvoja stanovništvo, odnosno jača demografska baza, ne čudi da upravo ona imaju značajan broj zaposlenika Parka u najnovijem razdoblju; povezano s tim, i Park je opravdano promatrati kao jedan od čimbenika (funkcijom rada, ali i brojnim ostalim funkcijama) koji zajedno, svojim kumulativnim utjecajem, pridonose integralnom razvoju i kompleksnoj preobrazbi svoje okolice.

Tab. 2. Socijalno-ekonomska struktura naselja iz kojih dolaze zaposlenici NP "Krka" (više od četiri stalno zaposlena) i ostalih naselja pripadajućih upravnih gradova 2001. godine⁷

PROSTORNA CJELINA	UKUPAN BROJ ZAPOSLJENIH	SEKTORI DJELATNOSTI							
		I		II		III		IV	
		Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%
Sveukupno	22.677	323	1,56	5.459	26,42	8.128	39,34	6.753	32,68
a) naselja sa zaposl. u NP	17.152	157	0,98	3.956	24,79	6.179	38,72	5.667	35,51
b) ostala naselja	5.525	166	3,53	1.503	31,95	1.949	41,43	1.086	23,09
Grad Drniš	2.086	48	2,56	550	29,35	632	33,72	644	34,36
a) naselja sa zaposl. u NP	1.175	21	1,95	283	26,25	324	30,06	450	41,74
b) ostala naselja	911	27	3,39	267	33,54	308	38,69	194	24,37
Grad Knin	3.146	89	3,05	493	16,90	1.140	39,07	1.196	40,99
a) naselja sa zaposl. u NP	2.786	31	1,18	415	15,79	1.043	39,69	1.139	43,34
b) ostala naselja	360	58	20,00	78	26,90	97	33,45	57	19,66
Grad Skradin	863	31	4,71	187	28,42	282	42,86	158	24,01
a) naselja sa zaposl. u NP	138	4	3,20	45	36,00	52	41,60	24	19,20
b) ostala naselja	725	27	5,07	142	26,64	230	43,15	134	25,14
Grad Šibenik	16.582	155	1,02	4.229	27,80	6.074	39,93	4.755	31,26
a) naselja sa zaposl. u NP	13.053	101	0,83	3.213	26,49	4.760	39,25	4.054	33,43
b) ostala naselja	3.529	54	1,75	1.016	32,93	1.314	42,59	701	22,72

Izvor: Popis stanovništva 2001., Stanovništvo i kućanstva po naseljima (2003.): Zagreb: DZS.

DISKUSIJA

S napredovanjem procesa tercijarizacije sve više jača interes za zaštićena prirodna područja, kao i njihovu ulogu u održivom razvoju ruralnih područja koja ih okružuju. Takvo, šire, društveno značenje među zaštićenim prirodnim područjima u prošlosti su imali, a i danas ga imaju prije svega nacionalni parkovi. Tako su od utemeljenja NP Yellowstone 1872. godine, nacionalni parkovi pridonosili poticanju lokalnog i regionalnog ekonomskog razvoja u SAD-u. Zajedno s drugim zaštićenim područjima često su služili kao dopuna posustaloj poljoprivredi, rudar-

⁷ Stupac "Ukupan broj zaposlenih" obuhvaća i kategorije "na radu u inozemstvu" i "nepoznata djelatnost". Pri računanju relativnih udjela pojedinih sektora djelatnosti ove kategorije su izostavljene.

stvu i drugim djelatnostima koje su gubile značaj u ruralnim područjima, pružajući veće mogućnosti zapošljavanja u samim parkovima i pratećim uslugama, kao i poduzetničkog razvoja u svrhu servisiranja posjetitelja, s najvećim utjecajem u neposrednoj blizini te duž glavnih ruta koje vode prema njima (Rothman, 2000). U područjima raznolike ekonomske strukture parkovi su dali dodatan doprinos diverzificiranom razvoju, ali njihov je utjecaj relativno još važniji za periferna ruralna područja sa slabom ekonomskom bazom i ograničenim izvorima prihoda⁸.

Najizrazitiji primjer takvog utjecaja na održivi razvoj šireg prostora u Hrvatskoj zasigurno je Nacionalni park Plitvička jezera. Povezano sa skokovitim razvojem turizma od sredine 1970-ih godina, taj se park postupno razvio u najveću radnu organizaciju u Lici, sa oko 2000 zaposlenih krajem 1980-ih godina. Svojom funkcijom rada, ali i širom inicijativnom ulogom u tradicionalnom i gospodarski slabije razvijenom prostoru, Plitvice su imale veliki utjecaj na razvoj i socijalno-geografsku preobrazbu znatnog dijela Like i južnog Korduna. To se neposredno odražavalo u brzom procesu deagrarizacije, odnosno promjeni ekonomske strukture, i pozitivnim učincima u regionalnom razvoju, prije svega krbavskog prostora. Naime, početkom 1980-ih godina Park je inicirao i proveo širu prostorno-funkcionalnu integraciju kojom je svoje razgranate djelatnosti objedinio s poljoprivredom, turizmom i trgovinom na području tadašnje općine Titova Korenica (suvremene općine Plitvička jezera i Udbina) (Pejnović, 1983.). Rezultat toga su početni pozitivni učinci u aktiviranju, prethodno slabo korištene, resursne osnove krbavskog prostora za poljoprivredu i turizam, veće zapošljavanje stanovništva i bolja organizacija trgovačke mreže na području cijele Krbave. Potpuniji efekti tog, u našim prilikama, pionirskog projekta izostali su zbog ratnih zbivanja od početka 1990-ih godina.

Unatoč osjetnom porastu broja zaposlenika u odnosu na predratno razdoblje, Nacionalni park "Krka" objektivno ne može imati ni približno tako istaknutu ulogu u održivom razvoju svoje okolice. Tome su dva temeljna razloga. Prvo, za razliku od Plitvičkih jezera, NP "Krka" nalazi se u prostoru funkcionalno-gravitacijskog utjecaja razvijenijih gradskih središta, prije svega Šibenika, koji su svojim funkcijama nositelji razvoja, a na taj način i žarišta preobrazbe šireg područja Županije. To funkcionalni utjecaj Parka u znatnoj mjeri ograničava, uglavnom na bliža naselja u zonama najveće posjećenosti (Dubravice, Lozovac, Brištane, Drinovci). Drugi je razlog da su poslovi koji proizlaze iz potrebe opsluživanja rekreacije na otvorenom u pravilu sezonske naravi i često slabije plaćeni (Hjerpe i Kim, 2007.)

⁸ U tom smislu ilustrativni su primjeri *Navajo National Monument* i *Carlsbad Caverns National Park*. Navajo NM u sjeveroistočnoj Arizoni, koji je kroz blisku suradnju Parka i lokalne zajednice stanovništvu udaljenog indijanskog (Navajo) rezervata pružio ekonomsku bazu; mogućnost zapošljavanja i modernu infrastrukturu. To je stanovnicima bilo poticaj za očuvanje tradicionalnog načina života i ostanak u tom području. Carlsbad Caverns NP u New Mexicu od svog je utemeljenja u 1920-im godinama utjecao na stalno i sezonsko zapošljavanje (posebno mladih) stanovnika okolnih ruralnih područja, izravno u Parku, ali i posredno u njegovim pratećim funkcijama (Rothman, 2000.).

Povezano s tim, podsjećamo da se to odnosi na gotovo 100 djelatnika ili nešto manje od polovice ukupnog broja zaposlenih u Parku 2008. godine. Otuda proizlazi da je Park stabilan izvor egzistencije tek za oko polovicu svojih zaposlenika, dok druga polovica (što znači i njihova kućanstva) trpe posljedice sezonalnosti posla. To jasno govori o njegovim razmjerno ograničenim mogućnostima utjecaja na razvoj i preobrazbu naselja svoje uže i šire okolice.

ZAKLJUČNE POSTAVKE

Na temelju provedenoga istraživačkog postupka moguće je uopćiti sljedeće zaključne postavke o hipotezama iz uvodnog dijela rada:

1. Prva hipoteza o razvoju funkcije rada u Nacionalnom parku "Krka" potpuno je potvrđena. U razvoju te funkcije jasno se izdvajaju dva razdoblja: predratno i poslijeratno. Neposredno pred rat u Parku je ukupno bilo zaposleno 80-ak djelatnika, od kojih su većinu činili sezonski radnici (60-ak ili 75% od ukupnog broja zaposlenika). Razvojem bazičnih parkovskih aktivnosti – zaštite višestrukih prirodnih i kulturnih fenomena, nadzora na područjem Parka, stručnih istraživanja, ali ponajviše organizacijom sustava za sve veći broj posjetitelja, do 2008. godine broj zaposlenih povećao se na 209 djelatnika, od čega su 45% sezonski radnici.

2. Potvrđena je i hipoteza o prostornoj raspodjeli zaposlenika u Parku. Najveći broj zaposlenih u Parku ima stalno mjesto boravka u Šibeniku, gdje je i smještaj Uprave te javne ustanove. Slijede naselja Dubravice i Lozovac, u blizini dvaju glavnih ulaza u Park, a potom i Drniš, u kojem se nalazi ispostava Parka. Iz ova četiri naselja zajedno dolazi više od polovice ukupnog broja zaposlenih u Parku. Za razliku od toga, iz naselja smještenih u porječju gornjeg toka Krke (u turističko-rekreacijskom smislu slabo iskorištenoga) ne dolazi niti jedan stalni zaposlenik.

3. Potvrđena je i hipoteza o višem stupnju socijalno-ekonomske transformacije naselja iz kojih dolazi četiri ili više stalnih zaposlenika Nacionalnog parka, u odnosu na druga naselja jedinica lokalne samouprave kojima pripadaju. To se očituje u njihovom osjetno manjem udjelu poljoprivrednika, uz istovremeno prosječno veći udio zaposlenih u tercijskom i kvartarnom sektoru djelatnosti od ostalih naselja i prosjeka upravnih gradova u čijem se sastavu nalaze. Viši stupanj socijalno-ekonomske preobrazbe tih naselja praćen je i odgovarajućim funkcionalnim i fizionomskim promjenama. No, takav oblik socijalno-geografske transformacije zahtjeva dodatno i detaljnije istraživanje, uz primjenu mikroprostornih istraživačkih tehnika, kao što je terensko kartiranje.

S obzirom na iznimno povoljan turističko-geografski položaj Nacionalnog parka "Krka" i rastući interes za njegov visokovrijedni prirodni fenomen, ali i kulturno-tradicijsku baštinu, opravdano je pretpostaviti daljnji razvoj njegove funkcije rada. Na taj način nastaviti će se širiti i jačati njegov utjecaj na kompleksnu pre-

obrazbu naselja u okruženju. Razvojni problemi ruralnih područja u ratom pogođenoj unutrašnjosti Sjeverne Dalmacije nalažu potrebu intenziviranja postojećih i aktiviranja novih oblika povezivanja s lokalnim zajednicama u bližim dijelovima kistanjske krške zaravni i Ravnih kotara. Takvo, šire, prostorno-funkcionalno integriranje preduvjet je za nužno veću afirmaciju Parka kao čimbenika održivog razvoja tog dijela Hrvatske.

IZVORI I LITERATURA

1. *Adresar radnika* 02.10.2008. godine. Šibenik: Javna ustanova Nacionalni park "Krka".
2. Brinkhoff, Thomas: City Population, URL: www.citypopulation.de (15. 08. 2009.).
3. Hjerpe, Evan E.; Kim, Yeon-Su (2007.): Regional economic impacts of Grand Canyon river runners, *Journal of Environmental management* 85: 137-149, URL: www.elsevier.com/locate/jenvman (23.06.2009.).
4. IUCN Commission on National Parks and Protected Areas (1994.): *Parks for Life: Action for Protected Areas in Europe*, Gland, Switzerland i Cambridge, UK: IUCN.
5. Knežević-Grubišić, Mirjana (1997.): Nacionalni parkovi Krka i Kornati u funkciji razvoja maritimnog turizma, *Suvremeni promet* 17 (3-4): 285-289.
6. Martinić, Ivan (2002.): Planovi upravljanja za hrvatske nacionalne parkove i parkove prirode, *Šumarski list* 126 (9-10): 501-509.
7. Nacionalni park "Krka", Kontakti Javne ustanove, URL: <http://www.nprkra.cro.net/#/o-nama/kontakti/?lang=hr> (06.08.2009.)
8. Nejašmić, Ivo (2005.): *Demogeografija: stanovništvo u prostornim odnosima i procesima*, Zagreb: Školska knjiga.
9. Pejnović, Dane (1983.): Utjecaj Nacionalnog parka Plitvička jezera na regionalni razvoj Like, *Geografski horizont* 29 (1-4): 54-68.
10. Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31.03.2001., *Stanovništvo i kućanstva po naseljima* (2003.): Zagreb: Državni zavod za statistiku.
11. *Priopćenja, Turizam, Posjetitelji važnijih turističkih znamenitosti i atrakcija* (2007. i 2008.): Zagreb: Državni zavod za statistiku, URL: www.dzs.hr (21. 04. 2009.)
12. Rothman, Hal K. (2000.): A history of U.S. National Parks and Economic Development, u: G. E. Machlis i D. R. Field /ur./ *National Parks and Rural Development*, Washington, D.C. i Covelo, California: Island Press.
13. Ruppert, Karl; Schaffer, Franz; Maier, Jörg; Paesler, Reinhard (1981.): *Socijalna geografija*, Zagreb: Školska knjiga.
14. Wertheimer-Baletić, Alica (1999.): *Stanovništvo i razvoj*, Zagreb: Mate.

Dane Pejnović
Petra Radeljak

UDC: 712.23 (282 Krka)
Original scientific paper

THE FUNCTION OF THE KRKA NATIONAL PARK AND ITS SPATIAL INFLUENCE

Abstract: *The paper explores the development of function of the Krka National Park, its spatial and operational systems, as well as the degree of socio-economic transformation of the settlements in the close vicinity of the Park.*

The research approach is based upon the methods of spatial analysis and synthesis, as well as comparison, supplemented with the chart and tabular analysis of the statistical data, i.e. indicators of the socio-geographical transformation under the influence of the operational / labour function.

The research result seem to be indicating the following:

1. *In the course of the development of the operational function of the Krka National Park two periods may be distinguished: the pre-war one, employing approximately 80 workers (of which number some 20% in the permanent employ), and the most recent period (in 2008 more than 200 workers were employed, out of whom 114 on a permanent basis);*

2. *The majority of the National Park employees come from Šibenik, also the site of its management, followed by the population from the settlements located in its closest vicinity, e.g. Dubravice and Lozovac;*

3. *The settlements with four and more persons employed in the National Park are characterised by a higher degree of socio-economic transformation in comparison with other settlements, more specifically the average of administrative centres within whose systems they are located.*

Key words: *operational function, action-spatial social group, socio-economic transformation, the Krka National Park, sustainable development*

Dane Pejnović
Petra Radeljak

UDC: 712.23 (282 Krka)
Lavoro scientifico originale

FUNZIONE DI LAVORO DI PARCO NAZIONALE DI CHERCA E SUO IMPATTO SPAZIALE

Riassunto: *Nel lavoro è esplorato lo sviluppo della funzione del lavoro del Parco Nazionale di Cherca, il suo sistema spaziale-funzionale e il grado della trasformazione sociale-economica degli abitati vicino al Parco. Il base dell'approccio indagatore fanno il metodo dell'analisi e della sintesi spaziale, della comparazione spaziale, con l'analisi cartografica e tabellare di dati statistici, rispettivamente gli indicatori socio-geografici della trasformazione sotto l'influsso della funzione di lavoro. I risultati della ricerca mostrano seguente: 1. nello sviluppo della funzione del lavoro del Parco Nazionale di Cherca si separano due periodi, d'anteguerra (quando erano impiegati 80 lavoratori; 20 impiegati per sempre) e il periodo recente (2008. è impiegato più di 200 lavoratori; 144 per sempre); 2. il numero più grande degli impiegati è da Sebenico, dove si trova anche L'Amministrazione, poi dagli abitati vicini alle sue principali entrate (Dubravice, Lozovac); 3. abitati con quattro e più lavoratori impiegati per sempre nel Parco caratterizza alto grado della trasformazione sociale-economica di altri abitati, riguardo a media delle città amministrativi in cui composizione si trovano.*

Parole chiave: *funzione di lavoro, gruppo sociale azionale-spaziale, trasformazione sociale-economica, Parco Nazionale di Cherca, sviluppo mantenuto*